

neboli dekonstruktivnímu. Přitom zkoumá, jakým způsobem ve své koncepci politiky Judith Butler pojímá veřejnost a zda příliš neinklinuje ke koncepci politiky avantgardistické a idealistické.

Na závěr bych se zmínil o tom, že každý rok na začátku zimního semestru Centrum genderových studií na University of Chicago pořádá přednášku *Iris Marion Young Distinguished Faculty Lecture*. Poslední z přednášek, „The Revolt of the Daughters: Matrophobia and 1960s Feminism“, proslavila letos v lednu prof. Christine Stansell. V této souvislosti bych vás rád pozval na seminář o Iris Marion Young, který připravujeme při příležitosti vydání „Kritických poznámek k *Potížím s genderem*“ také v České republice. Oddělení Gender & sociologie při Sociologickém ústavu AV ČR a Centrum globálních studií při AV ČR a UK jej společně uspořádají 14. ledna 2010.

Poznámky

1 Kniha je k dispozici také ve slovenském překladu Jany Juráňové pod názvem *Trampoty s rodem. Feminizmus a podryvanie identity*. 2003. Bratislava: Aspekt. Recenze v českém jazyce: Smejkalová-Strickland, J. 1992. „Potíže s rodem: drobné poznámky k jedné knize.“ *Filosofický časopis* 40 (5): 819–824.

2 Iris Young se musela vyrovnávat s těžkou nemocí a po roce a půl léčení v létě 2006 ve svých 57 letech podlehl následkům rakoviny.

3 Soupis daru z pozůstalosti po prof. Iris Marion Young je dostupný také na internetu: <http://knihovna.flu.cas.cz/cs/dary/2008/9/29/clanky/dary/>

4 Dopracovaná přednáška je nyní ve formě stati v českém jazyce publikována in Hrubec, M. a kol. 2008. *Sociální kritika v éře globalizace: odstraňování sociálně-ekonomických nerovností a konfliktů*. Praha: Filosofia, ediční řada Filosofie a sociální vědy, 65–106. Nyní ve stejné ediční řadě připravuje Zuzana Uhde sborník vybraných textů Iris Young.

5 V českém jazyce jsou kromě výše uvedeného článku k dispozici ještě: Young, I. M. 2008. „Serialita genderu: úvahy nad ženami jako sociálním kolektivem.“ *Sociální studia*, č. 1: 121–142; Young, I. M. 1995. „Asymetrická reciprocita: O morální úctě, údivu a obohacené myšlence.“ *Aspekt*, č. 2–3: 30–37.

6 Z dalších knižních prací uveďme ještě: *Throwing Like a Girl and Other Essays in Feminist Philosophy and Social Theory* (1990); *On Female Body Experience: 'Throwing Like a Girl' and Other Essays* (2005); *Global Challenges: War, Self-Determination, and Responsibility for Justice* (2007).

KRITICKÉ POZNÁMKY K *POTÍŽÍM S GENDEREM* / IRIS MARION YOUNG

Kniha *Potíže s genderem* (*Gender Trouble*) si rychle a právem vydobyla odborné a veřejné uznání. Judith Butler v ní předvádí nápaditě dekonstrukce strukturalistických, psychoanalytických a feministických textů, stejně jako opozic, s nimiž se setkáváme v neakademickém feministickém diskursu. Dekonstruuje například protiklad mezi pohlavím a genderem, který je východiskem významné části současné feministické teorie a bádání, když argumentuje, že nekritické přijímání tohoto protikladu vede feministky k přehlížení skryté kompatibility mezi sexismem a heterosexismem.

Judith Butler si ve své knize nicméně klade vyšší ambice než napsat prvotřídní filosofické pojednání; kniha má být politická nebo má přinejmenším posloužit politickým cílům. V následujících odstavcích hodlám vznést několik kritických otázek ohledně politických aspirací jejího díla.

Své poznámky bych ráda uvedla citátem z jednoho pittsburského informačního bulletinu pro gaye a lesbické ženy: „Během druhého víkendu ženského michiganského hudebního festivalu si přinejmenším dva z mužů, kteří si pronajali byt nad lesbickou restaurací a barem Bloomer's (kde často vystupují lesbické hudební a divadelní soubory), vloupali do restaurace, kde zničili a ukradli téměř všechno, co jim přišlo pod ruku. Zničili zvukovou aparaturu, ukradli stereo-fonní zařízení, přerežali gumové hadice vedoucí od výčepu, odcizili lahve s alkoholem, které nestihli rozbít, vyprázdnili

hasící přístroje mezi potraviny uložené v mrazáku, čímž jejich převážnou část znehodnotili, ukradli drobné z pokladny a strčili do zapnutého mrazáku na hluboké zamrazování fotbalový míč. Pak je ale jejich inteligence doběhla. Zapálili hořáky plynového sporáku a vrátili se do pronajatého bytu. Dvojice byla obviněna z vandalismu. Muži nicméně unikli obvinění z pokusu o žhářství. Vandalismus takového rozsahu motivovaný genderovou zaujatostí přesvědčivě mluví ve prospěch přijetí návrhu zákona na potírání ‚zločinů motivovaných nenávistí‘ (*Hate Crimes bill*).“ (HB 1353)

Bloomer's je zároveň politická instituce a pohostinské a zábavní zařízení. Slouží jako materiální základna, jako jevištní prostor pro lesbická představení pořádaná jak profesionálními umělci, tak anonymními členkami lesbické komunity. V reakci na výše popsany projev násilné nenávisti mají lesby, gayové a jejich sympatizanti v Pittsburghu spoustu politické práce: musí dohlédnout na to, aby policie jednala rychle a efektivně, aby se obdobně zachoval i úřad okresního prokurátora, aby média o celé události referovala a aby o ní referovala pravdivě. Musí pořádat finanční sbírky mezi členy homosexuální komunity, lobbovat mezi zákonodárci atd. Jedině tak budou moci představení pokračovat.

Co přesně mám tedy na mysli, když mluvím o politice? Myslím tím veřejné vyjednávání hodnot, politických postojů, institucionálních pravidel, institucionálních struktur, pro-

cedur a metod veřejného protestu. Politika předpokládá existenci nějakého aktéra (obvykle v podobě nějaké skupiny), jenž ve snaze o změnu apeluje na relevantní část *veřejnosti* v otázkách distribuce financí, privilegií, práv, respektu nebo institucionálního vlivu. Emancipační politika spočívá v organizované činnosti těch, kteří se pokládají za oběti útlaču nebo nespravedlnosti. Klade si za cíl veřejně odhalovat a pranýřovat ty, kteří podle jejich soudu mají z těchto nespravedlností prospěch nebo jsou vůči nim lhostejní, a pokouší se dosáhnout sociální, politické a institucionální změny k lepšímu. Klíčovými slovy jsou zde veřejnost, nárok, změna k lepšímu, cíl.

Co si tedy pod pojmem politika představuje Judith Butler? Podle mého názoru mluví o třech druzích politiky: reprezentativní, koaliční a kulturní (neboli dekonstruktivní) politice.

Reprezentace je operativním termínem politického procesu, který se ženám jako politickým subjektům snaží zajistit větší viditelnost a autoritu. Tato reprezentativní politika podle jejího názoru produkuje ženy jako kolektivní subjekt a tento totalizující proces má zároveň normalizující dopady. Podle J. Butler není možné tomu předejít, pokud se omezuje jen na sféru reprezentativní politiky (čímž je podle mého soudu míněna liberálně-demokratická politika posilování ženských práv, zápas za rovnější příležitosti a více spravedlnosti pro ženy), tj. pokud nám jde o větší míru zastoupení a viditelnosti žen ve všech oblastech společnosti. Cesta z tohoto dilematu podle ní tkví nikoliv v paušálním odmítnutí reprezentativní politiky, ale v poznání, že tato politika se podílí na samotných mocenských strukturách, proti nimž bojuje, a že „nestačí hledat způsoby, jak by ženy mohly být více zastoupené v jazyce a v politice“ (Butler 2003: 17).¹ (Patrně proto, že to nemá dopad na podobu samotných struktur.)

Butler hovoří o koaliční politice jako o typické feministické reakci na rozpoznání toho, že idea subjektu „žena“ je normalizující. Podle zásad koaliční politiky nemůže feministická politika vycházet z předem konstituované jednoty žen, ale musí tuto jednotu budovat skrze dialog mezi různě situovanými ženami. Butler tento názor zpochybňuje a klade si otázku, zda má vůbec ženské hnutí takové jednoty zapotřebí, přičemž naznačuje, že když o ni nebudeme usilovat, nebudou se možná naše koalice tak často rozpadat.

A nakonec, jako alternativu k reprezentativní politice (jíž je patrně koaliční politika pouhou variantou) Butler doporučuje kulturní politiku: Potřebujeme nový typ feministické politiky, která dokáže podkopávat zvěcnění genderu a identity, která bude za své metodologické a normativní východisko pokládat variabilní konstrukce identity. „Politická genealogie genderových ontologií bude v případě úspěšnosti dekonstruovat substanciální manifestace genderu do podoby konstitutivních aktů a určovat tyto akty v rámci povinného uspořádání, které je zajišťované různými silami kontrolujícími sociální manifestace genderu.“ (s. 56) Skrze subverzivní tělesné akty a parodické performance, které vědomě opakuji prvky genderových praktik a požadavků, se rodí nový druh politiky. „Stejně jako jsou tělesné povrchy ztvárněny jako přirozené, mohou se stát také místem disonantní a de-

naturalizované performance, která odhalí performativní základ přirozenosti.“ (s. 199) Butler by ráda „situovala politično do praktik označování, které ustavují, regulují a deregulují identitu“ (s. 201). To podle jejího názoru vyžaduje rozšíření konceptu politična, kladení nového typu otázek: Jak podkopat základy, které zastiňují alternativní kulturní konfigurace genderu? Jak destabilizovat a postihnout v jejich fantasmatické dimenzi „premisu“ politiky identity? „Pokud by už identity nebyly fixně určené jako premisy politického sylogismu a pokud by politika nebyla vnímána jako soubor praktik odvozených od údajných zájmů, které patří souboru předem definovaných subjektů, z trosek staré politiky by určité vzešla nová politická konfigurace.“ (s. 202)

Než vznesu několik kritických námitek ke koncepci politiky, jak ji předkládá Judith Butler, chtěla bych vyzdvihnout několik jejích argumentů, s nimiž se rozhodně ztotožňuji: Butler podrobuje kritice koncepci revoluční politiky odvozenou primárně z marxismu, ale podle jejího soudu zdomácnělou i ve feminismu, zastávanou zejména Monique Wittig; totiž že existuje revoluční subjekt (autentické lidství, pracující třída, ženy), jehož „autentické“ zájmy jsou represivním společenským aparátem potlačované nebo odcizené. Tento subjekt „objeví“ své autentické zájmy, zformuluje alternativní vizi budoucí společnosti, která se rozejde s nynějšími odcizenými a nesvobodnými poměry, a podnikne praktické kroky ke svržení současného systému za účelem vybudování Nového Jeruzaléma. Toto je koncepce transcendentálního revolucionismu, která předpokládá existenci autentického subjektu, jenž není produktem stávajícího represivního sociálního prostředí a stojí mimo jeho rámec. Budoucí společnost nemá mít s existujícími poměry nic společného. Jedná se tedy o politiku spásy, která je fakticky nepolitikou.

Proti tomu Judith Butler navrhuje proces, který bych označila jako „imanentní revoluci“: „Neexistuje žádné Já, které by bylo před touto konvergencí, které by zajišťovalo ‚integritu‘ před tím, než vstoupilo do této konfliktní kulturní oblasti. Existuje jen uchopení nástrojů tam, kde se nacházejí a kde takovéto ‚uchopení‘ umožňuje samotný nástroj, který je k dispozici.“ (s. 198)

Neexistuje žádné „čisté“ lidství, které je v důsledku sociálních procesů odcizené, pokřivené nebo potlačené a které by mohlo být v nějaké budoucí společnosti znovu vzkříšeno. Jsme tím, co z nás učinila společnost a kultura, které nás obklopují, avšak tato společnost, která nás konstituuje, nás nedeterminuje. Společnost a kultura totiž v žádném případě nejsou monolitní: střetávají se v nich protichůdné tendence a tužby. Existuje však ideologie řádu a jednoty, která nám tyto protichůdné tendence a tužby brání vidět a nakládat s nimi k našemu prospěchu. Chceme-li dosáhnout sociální změny, musíme vycházet z mnohačetných subjektivit, které nás konstituují, pracovat s fragmentovanými sociálními silami, které nás obklopují, a předem se musíme vzdát naděje, že bychom se někdy dopracovali k definitivnímu završení sociálního revolučního projektu. S touto pozicí se naprosto ztotožňuji.

Nyní následuje několik mých kritických otázek: První není ani tak námitka jako spíše otázka. Jak si v rámci modelu kul-

turní a dekonstruktivní politiky, jenž Butler obhajuje, máme představit „veřejnost“? Na tuto otázku v zásadě existují dvě odpovědi: feministky vedoucí debaty mezi sebou, a širší společnost, jíž jsme součástí a v níž feministické aspirace zaujímají marginální postavení, zdaleka však nejsou nepřítomné. Feministkám Butler říká, že mají politický závazek vzájemně mezi sebou dekonstruovat své identity, a dokonce naznačuje, že toto počínání usnadní různě situovaným ženám formovat koalice, s jejichž pomocí budou moci aspirovat na ovlivnění širších vrstev patriarchální společnosti.

Podle mého soudu se ale její doporučení ohledně koncepce rozšířené politiky týkají vztahu feministek k širší veřejnosti. Moje následující kritické otázky vycházejí z předpokladu, že předmětem feministické politiky je primárně rétorika a organizování v rámci širší veřejnosti, a v této souvislosti si kladu otázku, zda a jak pojetí kulturní či dekonstruktivní politiky zastávané Judith Butler přispívá k rozvoji feministické politiky v kruzích širší veřejnosti. Ku příkladu úsilí, které musí přívrženci restaurace a kulturního centra Bloomer's vyvinout, aby centrum udrželi při životě, se obrací na širší publikum než jen na jeho bezprostřední sympatizanty. (Vycházím z toho, že samotná existence centra je politické gesto; předpokládám, že centrum poskytuje institucionální základnu pro narušování genderové jistoty.) Mám tedy dvě kritické otázky:

1. Není pojetí politického zápasu zastávané Judith Butler pouze jistým druhem avantgardismu? Co přesně mám na mysli pod pojmem avantgardismus? Podle mne se jedná o specificky kulturní hnutí nebo postoj, s nímž se setkáváme zejména v umění a jenž je modernistický, reflexivní a autoreflexivní, jenž se snaží narušit vžitý kulturní významy, vnímání, pocit náležitosti a řád, který vládne dané společnosti. Avantgarda si sama o sobě často myslí, že je politická a často je terčem pronásledování a represí. Avantgardní hnutí jsou všeobecně spojována s čímsi *podvratným*. Jakkoliv však avantgardní kulturní hnutí straní nebo jsou dokonce součástí radikální politiky, avantgardismus sám o sobě není politický. Sám o sobě je avantgardismus cynický, nihilistický nebo anarchistický – jde mu o destabilizaci sociálního řádu, o vyvolávání potíží, ovšem bez jasně definovaných cílů.

Kromě toho mám dojem, že jak se dvacáté století ubíralo kupředu, představovala avantgardní gesta pro establishment stále menší hrozbu. Celou kulturu ovládl cynismus, pastiš, fragmentarizace, hlavním médiím nejde o nic jiného než o množení performancí – heslem doby se stalo slůvko „cool“.

„V důsledku subtilní a politicky vynucené performativity je gender ‚aktem‘, jenž je přístupný štěpení, sebekritice a dalším hyperbolickým projevům ‚přirozenosti‘, které už samotným zveličením odhalují svůj v zásadě fantasmatický statut.“ (s. 200) Nevidíme taková parodická gesta dnes a denně na MTV? Činí to snad z MTV politicky subverzivní médium?

Narážím zde na sílu toho, co Herbert Marcuse označuje jako „jednorozměrná společnost“, neboli na problém, jak

vyjádřit kritický postoj v konzumní, soukromnické, „liberální“ společnosti do značné míry orientované na vyhledávání stále intenzivnějších podnětů. Performativní politika v ní může být asimilována jako jeden ze způsobů zábavy.

Nemusejí snad performeři, dekonstruktivisté, subverzivní těla vznášet nárok vůči veřejnosti na uznání, občanství, na to, aby byla nějaká křivda nebo nespravedlnost odčinná, aby se staly *politickými*?

2. Je kulturní či dekonstruktivní politika Judith Butler „idealistická“? Tvrdí, že změna diskursu, ideálů, kategorií vede sama o sobě k institucionální změně? Z ryze ontologického stanoviska si jsem samozřejmě vědoma, že dichotomie mezi „idealismem“ a „materialismem“ je falešná a proč tomu tak je. Zejména v sociální realitě jsou instituce a praktiky jednoznačně produktem diskursů a významů, stejně jako jejich opakem, a to do té míry, že je není možné analyzovat odděleně. Moje klíčová námitka tedy zní, že politika je *materiální* ve smyslu, který v pojetí politiky, které vyznává Judith Butler, obsažen není. Totiž že radikální politika se týká institucionální a strukturální změny, že má co do činění s majetkem a zdroji, s újmou a privilegií, že jí jde o budování nových institucí a zajišťování zdrojů, na jejichž základě mohou být inscenovány alternativní praktiky, a že se neobejde bez střetů a konfrontací s jednotlivci, zájmy a institucemi, které mají prospěch ze zavedených poměrů.

A tak vidíme příznivce kulturního centra Bloomer's, jak vedou zápas za přijetí zákonných úprav, jež mají tvrdě potírat takzvané „zločiny motivované nenávistí“, jak neváhají vést občanské soudní spory, jak se dovolávají vyšší úroveň policejní ochrany a upozorňují na předsudky v řadách ochránců zákona, jak pranýřují tištěná média, jež nereferují o zločinech páchaných na příslušnicích lesbické komunity nebo o nich referují předpojatým či homofobním způsobem, jak apelují na Pensylvánskou radu pro umění, aby nepodlehla volání po stažení finanční podpory poskytované na organizaci filmového festivalu leseb a gayů, a jak dospějí k závěru, že pouze vydávání alternativních novin zjedná komunitě leseb a gayů náležitý hlas. Pojetí kulturní politiky podle Butler může být dílčím *aspektem* těchto aktivit a mám tendenci věřit, že kulturní politika často bude radikálnější, pokud tomu tak bude. Ale nemyslím si, že by kulturní politika mohla obstát sama o sobě a být čímkoliv jiným než pouze „akademickou disciplínou“.

Přeložil Radovan Baroš

Literatura

Butler, J. 2003. *Trampoty s rodem. Feminizmus a podryvanie identity*. Bratislava: Aspekt; originál Butler, J. 1990. *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. London: Routledge.

Poznámky

1 Všechny další odkazy v textu se týkají slovenského překladu knihy *Trampoty s rodem* (Butler 2003), (poznámka překladatele).